

УДК 141.7 316.75

В. О. Зубов

доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії
Запорізького національного університету

Л. Д. Кривега

доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії
Запорізького національного університету

СОЦІАЛЬНА ТУРБУЛЕНТНІСТЬ ЯК ПІДҐРУНТЯ ЗМІН У СВІТОГЛЯДНИХ НАСТАНОВАХ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Сьогодні актуалізує проблему дослідження змін у світоглядних настановах сучасної людини, яка стикається під час осмислення себе, власної життєвої стратегії з кризовими явищами, потрясіннями й новими негативними деструктивними процесами в життєдіяльності суспільства. Серед останніх розробок світоглядної проблеми варто відзначити роботи О. Буканової [1] – аналіз еволюції світогляду; О. Дмитренко [2] – вивчення світогляду як соціокультурного феномена; О. Наседкіної [3] – дослідження світоглядних настановки; І. Семенюка [5] – аналіз світоглядних настанов як чинника розвитку східно-азійської соціальності; М. Халіман [6] – з'ясування сутності й форм світоглядного протистояння; М. Фоменко [7] – світоглядний аналіз витоків формування сучасної есхатологічної свідомості як фактора, що впливає на визначення історичної перспективи людської цивілізації. Ґрунтовним є дослідження З. Самчука [4], у якому змістовно проаналізовано феномен ідеології як об'єкт ідейно-світоглядної артикуляції. Виходячи з необхідності вдосконалення світоглядної навігації як вимоги сучасної соціально-філософської теорії, метою статті є осмислення новацій у світоглядному горизонті сучасної людини під впливом бурхливих соціальних подій сьогодення.

Зауважимо, що світоглядний вибір сучасної людини здійснюється насамперед, по-перше, у релігійних чи світських межах, по-друге, на традиціоналістському чи модерністському підґрунті [8].

Сучасний стан світової спільноти можна охарактеризувати як турбулентний. Термін «турбулентність» (від лат. *turbulentus* – бурхливий, безладний) позначає виникнення випадкових, непередбачуваних впливів, що спричинює розгойдування матеріальної системи, утрату стабільності й контролю за ситуацією, можливість виникнення значних пошкоджень і навіть руйнувань системи. Стосовно суспільства це зумовлено кризовими явищами у світовій фінансово-економічній системі та їхніми виявами в окремих регіонах, процесами переформатування світової архітекτονіки, що спричинили геополітичні конфлікти й протистояння світових центрів сили. Міжнародна фінансова криза 2008–2009 років призвела до першого великого після Другої світової війни спаду у світовому виробництві та кинула світу новий виклик. Над з'ясуванням того, яка суміш фіскальної й монетарної політики необхідна, щоб відновити зростання та робочі місця, водночас утримати інфляцію й не допустити зростання заборгованості, сьогодні міркують постійно уряди всіх країн. Фінансова стабілізація та програми стимулювання призвели багато національних економік до значного зростання державного боргу, й уряди нині стикаються з важким завданням забезпечити поточне зростання і зайнятість, не навантажуючи свої економіки подальшим зростанням боргу, що веде до стану «замороженого зростання». Прагнення до жорсткої бюджетної економії й урізання соціальних програм притаманне більшості сучасних країн світу. В умовах сучасного глобального спаду світ стикається й із низкою старих соціально-економічних проблем. Додавання 80 мільйонів чоловік щороку до вже переповненому світу посилює проблеми забруднення, утилізації відходів, епідемії, нестачі водних ресурсів, голоду, надмірного вилову риби в океанах, збезлісення, опустелювання та виснаження невідновлюваних ресурсів. Нація-держава як основоположна економіко-політична установа поступово втрачає контроль над міжнародними потоками людей, товарів, послуг, засо-

бів і технологій. Уведення євро як єдиної валюти в більшій частині Західної Європи в січні 1999 року для створення механізму просування до інтегрованого соціального простору породило економічні ризики, оскільки країни-учасниці мають різні рівні доходів і темпів зростання, отже, вимагають різного поєднання грошово-кредитної й податково-бюджетної складових у політиці. Країни стикаються з важкою політичною проблемою виділення ресурсів від соціальних програм з метою підвищення інвестицій і зміцнення стимулів до пошуку роботи. Через свої внутрішні проблеми і пріоритети промислово розвинені країни не в змозі виділити достатні ресурси для ефективного вирішення проблем у бідних районах світу, де посилюються процеси турбулентності. Терористичні атаки на США 11 вересня 2001 року й Париж 13 листопада 2015 року підкреслюють зростаючий ризик для витoku ресурсів від капітальних вкладень у програми щодо боротьби з тероризмом. Варто зазначити, що сучасна техніка й технологія уможливають подальше просування в широкому діапазоні областей, від сільського господарства, медицини, альтернативної енергетики, металургії та транспорту. Але все ж світову економіку найближчими роками чекає не прискорення, а «заморожене» зростання та ризик нових загроз. Кризові явища в розвитку сучасного соціуму зумовили поширення, з одного боку, прагматичних настанов і посилення впливу логіки здорового глузду, а з іншого – сплеск соціальної активності людини в перетворенні навколишнього соціального простору. Глобалізаційні процеси, завдяки новітнім технологіям, створили майже безмежний соціальний простір, принаймні, у віртуальному вимірі. Загальноприйнято цінністю в європейській культурі є ідентичність як «різноманіття в єдності», але нові національні держави більше тяжіють до культурницького унітаризму своїх «титульних націй, спільнот», окреслюючи також межі та кордони проти небажаної різноманітності й полікультурності в країні. Але сучасна людина не може мислити й бачити світ тільки локально: глобалізація вимагає розширення світоглядного горизонту людини, постійного «оновлення» картини світу для досягнення результативності своїх соціальних практик. Обізнаність, особливо професійна, і «глобалістський світоглядний горизонт» є передумовою життєвого ділового успіху людини. Масштабні міграційні потоки зі Сходу в європейські країни викликали появу кроскультурного пастишу – утворення, що має еклектичний і гібридний характер і виникнення якого зумовлено існуванням сучасної людини на перехресті культур. Кроскультурний є мейнстрімом для сучасного соціального розвитку, для якого характерна багатобарвистість стилів соціального буття, соціокультурна неоднорідність і витіснення корінних культур і поява нових культурних комплексів. Кроскультурний пастиш стає елементом культурного простору XXI століття. Так, у Франції проживає близько п'яти мільйонів мусульман, у Німеччині – близько чотирьох мільйонів. Різке зростання міграційних потоків, зміна звичайних декорацій повсякденного життя й виникнення різноманітних обмежень спричинює поширення у світоглядних орієнтаціях сучасної людини еґоїстично-націоналістичних і радикальних настанов. І це стосується як корінного населення, так і новоприбульців. Масштаб міграційного потоку зумовлений як зруйнуванням місць постійного проживання переселенців, так і прагненням людини до безпеки життя, до наявності в бажаному місці проживання

розвиненої та безпечної соціальної інфраструктури. Усе це вносить зміни в світоглядну картину й соціальні практики сучасної людини.

Супільна криза відбувається завжди разом із крахом ідейної системи координат. Людина залишається без точки опори, без твердих переконань, і вона губиться у світі. Кризові періоди насичені пошуками ідей-орієнтирів: множаться політичні програми, моделі національних ідей, містичні течії. Світоглядна свідомість є невід'ємною складовою процесу соціалізації людини. «Універсальний принцип взаємодії – подібне радіє (тяжкіє, притягується, упізнає, любить, сприймає та таке інше) подібному – не є виключенням для людських взаємин. Тож людина дивиться на світ, в якому впізнає або може чи хоче впізнати себе саму, отже, на споріднений за душевним порухом і духом її устремлень світ. Вона бачить вічне у тлінному, безкінечне у кінченому, бачить дух буття й дух життя навіть за умови, коли та чи інша предметна її форма втрачає будь-які ознаки життя-буття власних предметних форм. Але не просто бачить, а визначає ним (ними) свою власну поведінку, що є світо-відповідною змісту того світу, що наповнює її душу як тотожну йому в співмірних і співставимих чинниках. Ось чому світоглядна свідомість завжди є формою самосвідомості, рівень і щабель якої залежить від способу, яким вона наповнюється» [8, с. 3]. На сучасному етапі висувається питання про специфіку творчого самопроєктування особистості як рефлексивного й відповідального акту, сполученого з виробленням стратегії творення життєвого шляху – стилю життя.

У сучасних умовах людина самостійно обирає для себе особливу комбінацію самобутніх культурних рис, вона йде від суворой прихильності до національно-етнічної зумовленості, прагне досягти рис культур, носіями яких можуть бути аж ніяк не її родичі або сусіди. У цьому плані поняття вродженої національно-етнічної самобутності зазнає суттєвих змін. Свобода культурного самовизначення індивіда розширює його соціально-економічні можливості, роблячи цього суб'єкта «громадянином світу», здатним правильно зрозуміти ті культурні артефакти, із якими він стикається, але які не належать до його культури.

У світоглядних орієнтаціях сучасної людини відбивається її прагнення до різноманітних форм реалізації власного творчого потенціалу. Зазначимо, що за доби індустріального суспільства творчий потенціал особистості не був загребуваним в умовах домінування уніфікованої промисловості в суспільстві. У постіндустріальному суспільстві починає актуалізуватися ідея можливості гармонійного поєднання людини та природи, інтелектуального прогресу світової цивілізації, коли особистість у виявах її творчого потенціалу виступає як самоціль суспільного розвитку, а високий ступінь самостійності кожної людини надає праці справжній творчий характер. Підкреслимо, що творчий потенціал особистості в глобалізованому, інформаційно-інноваційному суспільстві виходить за межі його актуалізації в трудовій діяльності, наближуючись до необхідності безперервної творчості як самотворення й життєтворчості в умовах швидких соціальних змін. Задовольнивши зовнішні потреби, що залежать від навколишнього середовища, творчо орієнтована особистість у глобалізованому суспільстві може виходити на рівень «життєвої творчості», коли індивід розв'язує перманентну суперечність між тиском зовнішнього середовища та власним прагненням до самоактуалізації. Інноваційна активність особистості стає невід'ємною характеристикою розвитку сучасного суспільства: здатність мислити й діяти творчо та почувати себе впевнено й свідомо постає категоричною вимогою під час вирішення будь-яких завдань в умовах глобалізації. Треба зазначити, що реалізація творчого потенціалу особистості зумовлюється насамперед прагненням до самовдосконалення за рахунок безперервної освіти. Серед основних напрямів стратегії розвитку творчого потенціалу особистості можна визначити таке: формування професійної творчості, соціальної орієнтації й життєвої позиції особистості, політичних, комунікаційно-міжкультурних,

інформаційних та інших компетенцій, а також компетентності щодо власної творчої діяльності.

Усе зростаюча точність й об'єктивність картини світу, яку людині дає сучасна наука й передові технічні засоби, спричинює, як не парадоксально, усе більший її інтерес до містичних предметів, подій, процесів. «Усе з'ясовано» в навколишньому світі – ця установка викликає протест у світовідчутті й світорозумінні навіть інтелектуала, не кажучи вже про широкі маси населення в усіх сучасних соціокультурних системах. Відкритість світу в аспекті наукового пояснення викликає розчарування в індивіда і провокує його на пошуки загадкових, не пізнаних поки ще людьми речей. Це відображено навіть у містичних сюжетах у різноманітних формах сучасних арт-практик. Актуалізується пророчий вираз із Біблії – «у великій мудрості багато печалі; і хто примножує пізнання, примножує скорботу» [9]. У ХХІ столітті бажання людини знайти ненаукові, містичні обґрунтування природних і соціальних явищ має значне поширення як у світському, так і релігійному ареалі. Як відомо, містицизм наявний у всіх релігіях. Містичний досвід часто ґрунтується на аскетизмі й може включати бачення, транс та екстази. Соціальне життя з давніх часів заповнювали містерії – таїнства, які раніше пов'язувалися з таємними ритуалами релігійних обрядів. Містерії були поширені в Давній Греції й у Римі, але в них могли брати участь тільки посвячені особи. Обряди в містеріях в основному зводилися до драматичних уявлень змісту того чи іншого міфу, серед яких страждання, смерть і відродження Діоніса; викрадення Персефони тощо. Містерії найчастіше відбувалися вночі. У сучасних арт-практиках містерії відображають як класичні сюжети, так і постмодерністські мотиви в осмисленні багатьох проблем екзистенції сучасної людини. Містицизм є однією з форм усвідомлення й пошуком способів єднання з вищою дійсністю, сакральним, Богом. Він оснований на безпосередньому досвіді переживання, інтуїції, інсайті або інстинкту.

Повсякденне життя людини також має безліч точок дотику з діяльною містиккою. Поширена в багатьох країнах світу практика ясновидіння, ворожіння, запрошення екстрасенсів, яка прагне виробляти різні містичні явища, а саме: впливати на об'єкти на відстані, зупиняти й викликати життєві процеси одним владним навіюванням, матеріалізувати духовні сутності й дематеріалізувати тілесні – визначає містичну наповненість світоглядного горизонту людини. Людина завжди спрямована до зовнішнього для неї, надособистого сакрального пріоритету й часто ці орієнтації пофарбовані містичними покривалами.

Звернення сучасної людини до нерелігійної містики – ворожіння, окультизму – набуло також значних масштабів. Цьому сприяє комерційна складова функціонування засобів масової інформації, Інтернету, зростання обсягу та впливу реклами. У світоглядних орієнтаціях сучасної людини безгромадське місце і для окультизму – містичного вчення, що визнає існування надприродних (окултичних) сил і можливість спілкування з ними за допомогою ритуалів і магії.

Додатковим фактором життєздатності містики є також довіра значної частини населення до діяльності, що навмисно або помилково імітує науку, але по суті такою не є. Це – псевдонаука, паранаука, квазінаука. Головна відмінність псевдонауки від науки – використання не перевірених практикою й науковими методами помилкових даних і відомостей. Аналіз свідчить, що вони є однією з форм прибуткового бізнесу. Список псевдонаукових тем, які популярні й на сучасному етапі, містить такі напрями: астрологія, хіромантия, знахарство, магія (біла, чорна, сіра), парапсихологія (телепатія, левітація), нейролінгвістичне програмування, нетрадиційна медицина. Звернення до містики та псевдонауки сприяє й кризовий стан сучасного соціуму. Невизначеність, ризикованість, зростання масштабів протестної активності в багатьох регіонах світу, поширення мережевої організації сучасного соціуму, віртуалізація суспільного й індивідуального життя,

зростання індивідуального регулювання життєдіяльності та управління суспільними процесами з боку релігійних інститутів і харизматичних особистостей призводить до актуалізації містичного компонента у світоглядній карті сучасної людини. Посилення містичних фарб у сприйнятті світу й життєвих стратегіях людини зумовлено також ослабленням соціального контролю та державного регулювання суспільного життя, руйнуванням історично сформованих економічних зв'язків; криміналізацією політичних і економічних відносин; процесами національно-територіальної трансформації, правовим нігілізмом; розбуканням, бюрократизацією й корупцією державного апарату; кризою науки, освіти й культури; соціальною міфотворчістю та ідеологічною невизначеністю.

Треба підкреслити, що зміна політичної влади часто призводить до зміни деяких аспектів світоглядних настанов людини. Але сила традицій і сила інерції мислення заперечує таку необхідність. Під впливом пропаганди людина переходить до адаптивних і компенсаторних дій, які б узгодили її світогляд із поточною дійсністю. Цілеспрямований вплив держави на формування світогляду людини виражається у створенні різноманітних програм розвитку суспільства, які, зрештою, направлені на формування в людини певного ставлення і, як наслідок, певної моделі світогляду та соціальної активності. Діяльність держави щодо розширення або звуження спектру прав і свобод людини-громадянина, а також суттєві зміни в соціальних стандартах життя формують відповідні світоглядні настанови.

У хаотичних змінах сучасного суспільства потенційно можливими стають незвичайні комбінації світоглядних елементів, відбувається модифікація норм, моделей соціальної активності, посилюється світоглядний і поведінковий плюралізм.

Підсумовуючи, зазначимо, що у світоглядному комплексі сучасної людини посилюлися прагматичні нотки щодо конструювання власної стратегії життя в умовах обмеження можливостей у задоволенні своїх матеріальних і духовних потреб. Актуалізувалось прагнення людини до безпеки життєдіяльності, посилюється її прагнення досягти простору з розвинутою та безпечною соціальною інфраструктурою. Посилюється також інтерес сучасної людини до містичного забарвлення картини світу.

Література

1. Буканова О.В. Етапи еволюції світогляду людини / О.В. Буканова // Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці. – Запоріжжя : Просвіта, 2009. – Вип. 23. – С. 201–205.
2. Дмитренко О.А. Світогляд як соціокультурний феномен / О.А. Дмитренко // Вісник ЛНУ ім. Т.Г. Шевченка. – 2011. – № 15 (226). – С. 293–300.
3. Наседкіна О. Світоглядні настанови казки: філософська рефлексія / О. Наседкіна // Гілея: науковий вісник : збірник наукових праць. – К., 2015. – Вип. 98. – С. 278–283.
4. Самчук З.Ф. Світоглядні основи соціально-філософського дослідження ідеології: проблема критеріїв та пріоритетів вибору : [монографія] : у 2 т. / З.Ф. Самчук. – Д. : АРТ-ПРЕС, 2009.
5. Семенюк І.В. Світоглядні настанови як чинник розвитку східно-азіатської соціальності : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 / І.В. Семенюк ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2011. – 15 с.
6. Халіман М.А. Світоглядне протистояння: атрибути та форми / М.А. Халіман // Гілея: науковий вісник. – 2015. – Вип. 98. – С. 261–265.
7. Фоменко М.В. Світоглядні витоки сучасної есхатологічної свідомості : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 / М.В. Фоменко ; Донец. нац. техн. ун-т. – Донецьк, 2007. – 20 с.

8. Зубов В.О. Світоглядні пошуки сучасної людини / В.О. Зубов // Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 30. – С. 119–123.

9. Жадько В. Соціально-духовні виміри світоглядної свідомості / В. Жадько – Запоріжжя : РА «Тандем», 1997. – 166 с.

10. Біблія на українській мові / переклад Івана Хоменка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrbible.at.ua/>.

Анотація

Зубов В. О., Кривега Л. Д. Соціальна турбулентність як підґрунтя змін у світоглядних настановах сучасної людини. – Стаття.

У статті розглядаються зміни у світоглядних орієнтаціях сучасної людини під впливом соціальної турбулентності. Зазначається, що осмислення новацій у світоглядному горизонті сучасної людини під впливом бурхливих соціальних подій сьогодення набуває все більшої ваги в сучасному філософському дискурсі. У світоглядному комплексі сучасної людини в умовах обмеження можливостей у задоволенні своїх матеріальних і духовних потреб посилюлися прагматичні нотки в конструюванні стратегії життя. Зростання масштабів тероризму актуалізувало прагнення людини до безпеки життєдіяльності, підсилило її прагнення досягти соціального простору з розвинутою й безпечною соціальною інфраструктурою. Посилюється інтерес у сучасної людини й до містичного забарвлення світоглядної картини світу.

Ключові слова: людина, світогляд, соціальна турбулентність, суспільство, криза.

Аннотация

Зубов В. А., Кривега Л. Д. Социальная турбулентность как основа изменений в мировоззренческих установках современного человека. – Статья.

В статье рассматриваются изменения в мировоззренческих ориентациях современного человека под влиянием социальной турбулентности. Отмечается, что осмысление новаций в мировоззренческом горизонте современного человека под влиянием бурных социальных событий приобретает все большее внимание в современном философском дискурсе. В мировоззренческом комплексе современного человека в условиях ограничения возможностей в удовлетворении своих материальных и духовных потребностей усилились прагматические нотки в конструировании стратегии жизни. Рост масштабов терроризма актуализировал стремление человека к безопасности жизнедеятельности, усилил его стремление достичь социального пространства с развитой и безопасной социальной инфраструктурой. Усилился интерес у современного человека и к мистической окраске мировоззренческой картины мира.

Ключевые слова: человек, мировоззрение, социальная турбулентность, общество, кризис.

Summary

Zubov V. O., Krivega L. D. Social turbulence as the basis of changes in the world outlook of modern man. – Article.

The article examines changes in the ideological orientations of modern man under the influence of social turbulence. It is noted that the understanding of innovations in the world outlook horizon of modern man under the influence of turbulent social events gaining attention in the contemporary philosophical discourse. The author believes that the complex worldview of modern man with limited capacity to meet their material and spiritual needs increased the pragmatic tone in the design of strategies of life. The rise of terrorism actualized human desire for life safety, stressed his desire to reach the social space with a developed and secure social infrastructure. Increased interest in modern man and the mystical world view color picture of the world.

Key words: man, world, social turbulence, society, crisis.